

AFRİKA'DA RUS ETKİSİNİN ARTMASINDA SOSYAL MEDYA

Göktuğ ÇALIŐKAN

goktug.caliskan@hbv.edu.tr

ORCID: [0000-0003-2189-7550](https://orcid.org/0000-0003-2189-7550)

ÖZ: Afrika'ya yönelik ilgisi artan Rusya, kıtadaki varlığını güçlendirmek için bir dizi girişimde bulunmaktadır. Bu süreçte siyasi, diplomatik, ekonomik ve askeri araçların yanında medya da kıtada Rus etkisini artıracak önemli bir araç olarak görülmektedir. Bu noktada devlete ait medya kuruluşları önemli bir role sahiptir. Rusya, medya kuruluşları vasıtasıyla kıtada hem etkisini artırma hem de Fransa, İngiltere ve ABD gibi diğer büyük güçlerin nüfuzlarını azaltma yönünde çalışmalar yürütmektedir. Bunun yanında Facebook, Twitter gibi sosyal medya ağları da Rusya tarafından kıtadaki etkisini artırmaya yönelik başvurduğu medya araçları arasında yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı da Putin döneminde Rusya'nın Afrika'da izlediği medya stratejisini analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Afrika, Medya, Sosyal Medya.

SOCIAL MEDIA IN THE RISE OF RUSSIAN INFLUENCE IN AFRICA

ABSTRACT: Following its growing interest in Africa, Russia has taken a number of initiatives to strengthen its presence on the continent. In addition to political, diplomatic, economic, and military instruments, the media is seen as an important tool to increase Russian influence on the continent. State-owned media organizations play an important role in this regard. Through media organizations, Russia is working to increase its influence on the continent and reduce the influence of other major powers such as France, the UK and the US. In addition, social media networks such as Facebook and Twitter are among the media tools used by Russia to increase its influence on the continent. The aim of this study is to analyze Russia's media strategy in Africa during the Putin era.

Keywords: Russia, Africa, Media, Social Media.

GİRİŞ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), İkinci Dünya Savaşı sonrasında Afrika'da güçlü bir varlık göstermiştir. Sömürgeci ve yerleşimci rejimlerden bağımsızlık için mücadele eden sosyalist eğilimli kurtuluş hareketlerine maddi, lojistik ve ideolojik destek sağlamıştır. Ancak SSCB'nin 1991'de dağılması sonrasında yeni ve egemen bir devlet olarak uluslararası sahnedeki yerini alan Rusya, selefının Afrika'daki ve dünyanın dört bir yanındaki angajmanlarından geri çekilmiştir. Ancak bu süreç çok uzun sürmemiş ve Vladimir Putin'in devlet başkanı olması sonrasında Rusya'nın Afrika trafiği yeniden yoğunluk kazanmış ve Rusya'nın kıtadaki varlığı yeniden canlanmaya başlamıştır. Özellikle Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı Ukrayna'dan tartışmalı bir şekilde ilhak etmesinin ardından Moskova'nın Batı yaptırımlarına maruz kalmasıyla Afrika'daki Rus varlığı daha görünür hale gelmiştir. Kırım'ın ilhaki sonrası Rusya kendisine uygulanan yaptırımların etkisini kırmak amacıyla Afrika'ya açılmıştır. Rusya'nın Afrika ile artan angajmanının en üst noktası Ekim 2019'da Soçi'de düzenlenen Rusya-Afrika Zirvesi olmuştur. Bu süreçte medya, Rusya tarafından güçlü bir şekilde kullanılan bir araca dönüşmüştür. Sputnik haber servisi ve RT televizyon kanalı gibi medya kuruluşları vasıtasıyla Rusya, kendisini ve müttefiklerini mümkün olan en iyi, rakiplerini ise en kötü şekilde gösteren içerikler yayarak propaganda yapmaktadır. Rusya bu süreçte Batı'nın insan haklarının evrenselliği iddialarına şüphe düşürmek, toplumsal fay hatlarını şiddetlendirmek ve hakikat kavramının altını oymak için medya araçlarından faydalanmaktadır.

Çalışmanın ana sorusu Rusya'nın Afrika politikasında medya stratejisinin nasıl olduğu ve bu stratejinin Afrika'daki Rus etkisini ne şekilde etkilediğidir. Araştırma, Putin dönemini ele almasından dolayı tarihsel şekilde; Rusya'nın Afrika politikasında medyanın rolüne odaklanması bakımından konu şeklinde bir sınırlandırmaya tabi tutulmuştur. Literatürde bu konuya dair çalışmalar mevcut olsa da çalışmaların eski tarihli olmasından dolayı durumun yeni haliyle ortaya koyulması önem teşkil etmektedir. Bu çalışma, Rusya'nın günümüz Afrika'sındaki medyayı nasıl etkilemeye çalıştığını, kendi çıkarlarını destekleyen ve Batı'nın, özellikle de ABD ve Fransa'nın çıkarlarına karşı bir medya anlatısı oluşturmaya nasıl çabaladığını incelemektedir. Bu kapsamda sırayla Rusya'nın medya faaliyetlerine kısaca değinilerek Afrika'daki geleneksel medya çalışmaları ele alınacaktır. Ardından Rusya'nın sosyal medyayı kullanarak nasıl etki oluşturduğu Orta Afrika Cumhuriyeti örneği üzerinden incelenecektir.

RUSYA'NIN MEDYA FAALİYETLERİ

Medyanın dış politikada araçsallaştırılması, kitle iletişim araçlarının (basın, televizyon, radyo, sosyal medya vb.) hükümetler ve siyasi aktörler tarafından dış politika hedeflerine ulaşmak için kullanılmasını ifade eder. Bu kullanım propaganda yayma, kamuoyunu manipüle etme, dezenformasyon, algı yönetimi, bir ülke ya da lider hakkında olumlu ya da olumsuz imaj yaratma gibi farklı şekillerde olabilir.

Medyanın araçsallaştırılması, bir ülkenin uluslararası arenadaki konumunu güçlendirmek, ulusal çıkarlarını ilerletmek veya diğer ülkelerin kararlarını etkilemek için kullanılabilir. Hükümetler ayrıca sansür veya düzenleme gibi yöntemler kullanarak yabancı medyayı kontrol etmeye çalışabilir. Ancak medyanın araçsallaştırılmasının yanlış bilgi yaymak, kamuoyunu manipüle etmek, diplomatik gerilimler yaratmak ve ülkeler arasında güvensizliği artırmak gibi olumsuz sonuçları da olabilir. Rusya'nın dış politika oluşturma noktasında medya iletişim ağlarını kullanarak propaganda yapması da buna örnektir.

Devlet çıkarlarını korumak için stratejik adımlar atan diğer ülkeler gibi, etki oluşturmak ya da etkiyi güçlendirmek amaçlı medya kullanımı Rusya için yeni bir olgu değildir. 1922 yılında Fransızca yayın yapan La Voix de la Russie (Rusya'nın Sesi) ve 1941 yılında yerel bir haber ajansı olan RIA Novosti kurulmuştur. Bu iki haber ajansı Soğuk Savaş boyunca SSCB tarafından ve 1990'larda ve 2000'lerin başında Rusya tarafından belirgin bir şekilde kullanılmıştır. Bu iki haber ajansı 2014 yılında birleştirilerek Sputnik'i oluşturmuş ve bu ajans komplo teorileri yaymaya, Amerikan karşıtlığını ve devlet egemenliğini desteklemeye devam etmiştir (Kaynak ekleyelim).

SSCB dönemi boyunca ve günümüze kadar medya Rus dış politikasında önemli bir rol oynamıştır. Bu yumuşak güç biçimi her zaman Batı'yı itibarsızlaştırmayı ya da kendisini Batı'ya karşı ideolojik bir karşıtlık içinde sunmayı amaçlamamış; aksine, öncelikle kendisini genç bir demokrasi olarak sunmaya çalışmıştır. Son yıllarda ve özellikle 2014'teki Kırım'ın ilhakından bu yana Rusya'nın yaklaşımı değişmiştir. Kırım Yarımadası'nda ilk kez askerler görüldüğünde ve Batı medyası

tarafından Rusya ile ilişkilendirildiğinde, Kremlin bu haberleri 'tamamen saçmalık' olarak nitelendirmiştir (Dougherty, 2014). Olası bir saldırıya ilişkin endişeler artarken, Rusya farklı bir senaryo sunmuştur. Rusya elektronik medya, dijital forumlar ve sosyal medyayı kullanarak tek ve tartışmasız bir anlatı yaratmaya çalışmıştır. Bunun nedeni ise Ukrayna'da bir insani kriz yaşanması ve Rusça konuşan Ukraynalıların aşırılık yanlıları ve radikallerden korunmaya ihtiyacı olmasıydı.

Rusya'nın medyayı daha geniş çaplı etki kampanyalarının kilit bir kaldırıcı olarak kullanması hem ülke içinde hem de uluslararası alanda kötü şöhret kazanmıştır. Putin ve baş danışmanları, Rusya'nın dış politika gündemine ilişkin kilit mesajları yaymak, Batılı kurumları ve demokrasiyi itibarsızlaştırmak, Batı'daki sosyal uyumu azaltmak ve Rusya'nın uluslararası sistemdeki rolünü desteklemek için medyayı kullanmaya devam etmektedir (Zakem et al., 2018). Bu, Rus hükümetinin devlete ait medya kuruluşlarının yanında özel medya üzerinde sahip olduğu doğrudan kontrol sayesinde mümkün olmaktadır.

Rus medya sistemi, Kremlin'e bağlı ve sıkı kontrollü medya ile giderek daha az sayıda bağımsız yayın organı ve çevrimiçi iletişim platformlarından oluşmaktadır. Hükümet internet kullanımını teşvik etse de aynı zamanda bunu siyasi bir kontrol aracı olarak kullanmaya çalışmaktadır. Bu nedenle Rusya'nın medya ortamı yarı-otoriter olarak tanımlanabilir (Lehtisaari, 2015). Öte yandan Putin ile yakın bağları olduğu bilinen Alisher Usmanov ve Yuri Kovalchuck gibi bazı oligarklar (Woodman, 2018) yayınevleri, mobil operatörler, internet şirketleri ve TV kanallarında hisseleri bulunması nedeniyle Rusya'nın medya aygıtında önemli bir paya sahiptir (Lehtisaari, 2015).

RUSYA'NIN AFRIKA'DA GELENEKSEL MEDYA KULLANIMI

Son yıllarda Moskova'nın dış politikasında Batı dışı pazarlara, ortaklara ve uluslararası örgütlere doğru önemli bir yönelim gözlenmektedir. Büyük bir nüfusa sahip olan ve dünyanın en hızlı büyüyen bölgelerinden biri olan Afrika'nın Rusya'nın küresel gündeminin bir parçası olarak yeniden ortaya çıkması şaşırtıcı değildir. Moskova'nın Afrika'da sömürgeci bir geçmişinin olmaması dış politikasına yardımcı olmaktadır. Kırım'ın Rusya tarafından ilhaki ve 2014-2015 yılları arasında Ukrayna'nın doğusundaki Donbass'ta yaşanan çatışmalar Rusya'nın Batı ile bağlarının kopmasına neden olmuştur. Bu durum 2022 yılında Ukrayna'nın işgali ve ardından Moskova'nın geniş kapsamlı Batı yaptırımları da dahil olmak üzere Batı'dan izole edilmesiyle daha da güçlenmiştir.

Geçtiğimiz 10 yıl boyunca Moskova; siyasi destek, mali yardım, askeri destek ve silah satışları ve güvenlik işbirliği de dahil olmak üzere mevcut her fırsatta Afrika'da kendini yeniden kanıtlama çabalarını hızlandırmıştır. Kıtayla olan diplomatik, güvenlik ve ekonomik ilişkileri oldukça artmış, doğal kaynakların çıkarılması ve Batılı anlatılara alternatiflerin yeniden inşa edilmesi adına yeni fırsatlar tanımlamasını sağlamıştır (Smith, 2020). Rusya, her ne kadar Afrika'da varlığını ve nüfuzunu artırsa da diğer ülkelerin kıtadaki katılımlarının yanında hala sönük kalmaktadır. Bu nedenle Rusya, bu açığı medya kullanımı ile kapatma gayreti içerisinde.

Putin, 2013 yılında düzenlenen bir basın toplantısında gazetecilere yaptığı açıklamada, 'Devletin bilgi kaynaklarının başında vatansız düşünen insanlar olmalı. Rusya Federasyonu'nun çıkarlarını savunan insanlar' demiştir (Dougherty, 2015). Rusya'nın devlete ait medya kuruluşları, açıkça Afrika'daki yumuşak gücünün önemli bir itici gücüdür. Devlete ait medya hizmeti RT'nin 'ana akım medya' tarafından marjinalize edilen konuları ele alma misyonu, içeriklerini yeniden aktaran Afrikalı editörler ve etkileyiciler arasında yankı bulmaktadır.

RT, kendisini Batı'ya alternatif olarak konumlandırmanın yanı sıra, kendi başına uygulanabilir bir uluslararası yayıncı olmayı hedeflemektedir. Uluslararası muhabir, sunucu ve konuklardan oluşan kadrosu kanala küresel bir çehre kazandırırken, komplocu kültürü de bazı izleyicilere hitap etmektedir.¹ Rusya'nın anti-empyrialist kimliği Afrikalı elitler ve bir ölçüde genel halk arasında da destek bulmaktadır. Rusya, yayın organlarında ve sosyal medyada Afrika'yı hiçbir zaman sömürgeleştirmedikten ve pek çok Afrikalı liderin SSCB'de ya da eski Doğu Blokunda eğitim gördüğünden ya da yetiştirildiğinden çokça bahsetmektedir (Rus Devlet Duması, 2023; Coakley ve Vetch, 2022;).

Medyada ve kamuoyunda Batılı anlatılarla mücadele 2019 Rusya-Afrika Zirvesi'nin konularından biriydi. Rusya ve Afrika ülkeleri arasındaki kitle iletişim işbirliği üzerine yapılan bir

¹ Örneğin RT, anonim kaynaklar tarafından sağlanan haber sızıntılarını ve gizli medyayı yayınlayan uluslararası bir site olan WikiLeaks'in başkanı Julian Assange ile işbirliği yapmıştır.

panelde konuşmacılar Rusya'nın Batı medyası tarafından çok olumsuz yansıtıldığını söylemiş ve Rusya hakkında güvenilir bilgi eksikliğini kınamıştır. Fas haber ajansı Maghreb Arabe Presse'in direktörü Khalil Hashimi Idrissi, "Olayları başkalarının gözünden görmeyi bırakmalıyız" dedi (Morales et al., 2021). Gana devlet haber ajansı başkanı Albert Kofi Owusu ise Sputnik ve RT gibi Rus yayın organlarının, Batı medyasının 'Ebola ve iç savaş' söyleminin aksine Afrika hakkında 'olumlu hikayeler' paylaştığını belirtti (Gershkovich, 2019).

Zirvede, devlet tarafından işletilen Rus haber ajansı TASS, dünya meselelerine ve haberlerine alternatif bir bakış açısı sağlamak için Afrikalı medya kuruluşlarıyla ortaklıklarını geliştireceğini duyurmuş ve Afrikalı medya kuruluşları, Batı'nın 'Rusya karşıtı' içeriğini basitçe yeniden üretmekle eleştirilmiştir. Afrikalı gazetecilere Ruslar tarafından medya eğitimi verilmesi teklif edilmiştir (Troianovski, 2019).

Kaynak: Institute For The Study of War.

RT, medya ortamını etkilemek ve Rusya'nın daha dengeli imajını sağlamak için Cezayir, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Mısır, Fas ve Güney Afrika gibi Afrika ülkelerine İngilizce, Fransızca ve Arapça içerik sağlamak ve yerel medya ile içerik takası yapmaktadır. RT ayrıca Fildişi Sahili ve Eritre'deki devlet yayıncılarını ekipman ve finansmanla desteklemiştir. İnsani yardım söz konusu olduğunda, Rusya Afrika'da önemli bir uluslararası katkı sağlayıcı olarak görülmeye hevesli ve sağladığı sınırlı yardımı vurgulamak için devlet medya kuruluşlarını ve resmî açıklamaları kullanmaktadır. Örneğin 2010 yılında Rusya, resmi haber kaynakları aracılığıyla kendisini Batı Afrika'da Ebola ile mücadelede kritik bir oyuncu olarak tanıtmıştır.

Rusya, 'Aşı diplomasisi' kullanarak Sputnik V aşısının Afrika'da kullanılmasını sağlamış ve Zimbabwe gibi müttefiklerine kişisel koruyucu ekipman dağıtmıştır. Ancak Finansal Takip Servisi'nin verileri, Rusya'nın 2020 yılında bağışladığı 62,1 milyon doların sadece 4 milyon dolarının Afrika'ya gittiğini göstermektedir (Financial Tracking Services, 2020). Rusya ayrıca medyayı Afrikalı diktatörlere desteğini arttırmak için kullanmıştır. Örneğin, Rus iletişim uzmanları Ocak 2019 protestoları sırasında Sudan'da aktiftir. Resmi kanallar protestocuları İsrail gibi yabancı güçlerle ilişkilendiren sahte haberler yaymıştır. Resmi Rus medyası da protestoları yabancı etkinin bir sonucu olarak sunarak 'dış müdahaleye' ve Sudan'ın istikrarsızlaştırılmasına karşı uyarıda bulunmuştur (Svoboda, 2021).

Kremlin'in medya üzerindeki görünür kontrolü, Putin yönetimi altında tanık olunan demokratik erozyona atfedilerek, etki yaratma çabalarında önemli bir rol oynamıştır. Dijital iletişim kanallarının ortaya çıkması, bilgi akışı gibi uygulamaların erişimini ve etkisini artırmıştır. Devletlerin mesajlarını doğrudan yabancı kamuoylarına iletme kabiliyeti daha kolay ve daha ucuz hale gelmiştir. Kremlin dijital çağa başarılı bir şekilde adapte olmuş, faaliyetlerini Sputnik ve RT gibi çeşitli dillerde yayın yapan çevrimiçi haber sitelerini de kapsayacak şekilde genişletmiştir (Svoboda, 2021). Kremlin destekli medya, özellikle de RT ve Sputnik, Afrika kıtasında popülerlik kazanmaktadır.

Kasım 2017 ile Ocak 2018 arasında RT France Facebook sayfasının abone sayısında önemli bir artış olmuş ve bu abonelerin büyük çoğunluğu Mağrip ve Sahra altı Afrika ülkelerinden gelmektedir. Bu da Rusya merkezli Fransızca medyaya yönelik bir talep olduğunu göstermektedir (Svoboda, 2021). RT France'ın neden tercih edilen bir medya kaynağı olduğu açık değildir, ancak RT Afrikalı izleyici kitlesini büyütme için kapsamlı bir reklam kampanyası yürütmüştür (Limonier ve Laruelle, 2021).

Rusya'nın Afrika'daki imajı üzerine 2010 yılında yapılan bir araştırma, Fransızca konuşan Afrikalıların Putin'e, ülkesini Batılı ülkelerin içine ittiği çıkmazdan çıkardığı düşünülen bir lider olarak hayranlık duyduklarını ortaya koymuştur (Bondarenko, 2010). Bu anlatı özellikle Batı'ya ve eski sömürgeci güçlere karşı giderek daha eleştirel hale gelenler arasında popülerdir (Limonier ve Laruelle, 2021).

Rusya ayrıca Sahel'de Batı liderliğindeki çeşitli çok taraflı barışı koruma çabalarını baltalamaya çalışmaktadır. Yakın zamanda yapılan çalışmalar, çoğunlukla olumsuz alıntılarının kullanılması ve Rus içerik sağlayıcıların düşmanca anlatılarının çokluğu ile teyit edilen, misyonlar ve Fransa'nın rolü ile ilgili olumsuz önyargıları ortaya koymaktadır (Svoboda, 2021). Buna ek olarak genel bir Batı karşıtı anlatı da tespit edilmiştir. Afrika'daki 4.000 kadar online haber sitesi Kremlin destekli medyanın içeriğini yeniden yayınlamaktadır. Bunun nedeni, RT ve Sputnik'in karşılamaktan çok mutlu olduğu yerel haberlere olan taleptir. Bu aynı zamanda sosyal medya kullanımındaki ve iç siyasi bağlamdaki büyümenin de bir sonucudur. Sahra-altı Afrika'daki internet kullanıcılarının sayısı son yıllarda önemli ölçüde artarak 2009'da sadece 4 milyon iken 2019'da 522 milyona ulaşmıştır (Limonier ve Laruelle, 2021).

Pek çok Afrikalı, internete akıllı telefonlar aracılığıyla erişmekte, bu da Facebook kullanmalarını sağlamaktadır. Böylece Sputnik ve RT de bunu kendi avantajlarına kullanmıştır. Özerk aktörler olan ve Kremlin'in koordineli medya stratejisinin bir parçası olmayan Afrikalı haber kuruluşları, tıklanma ve dolayısıyla reklam geliri elde etmek için Rus içeriklerini yeniden yayınlamaktadır (Limonier ve Laruelle, 2021).

Gazete manşetleri Rusya'nın Afrika'daki etkisini abartma eğiliminde olsa da Moskova'nın kıtadaki kamuoyunu etkileme çabaları yine de daha geniş bir stratejinin parçası olarak görülmelidir. Bu, bir yandan ABD'nin liberal demokrasi ve demokratik değerleri yayma iddialarını geri püskürtme, diğer yandan da Rus şirketlerinin ticari çıkarlarını destekleme çabasıdır. Bu çabalar, Rusya'nın küresel erişime sahip bir süper güç olarak yeniden canlanmasına yardımcı olmayı amaçlamakta ve bunu da Batı karşıtı görüşleri teşvik ederek yapmaktadır.

Afrika, genel olarak zayıf hükümetleri, bol doğal kaynakları, sömürge mirası, Avrupa'ya yakınlığı ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'ndaki elli dört oyu ile Rusya'ya çıkarlarını sınırlı mali ve siyasi maliyetlerle ilerletebileceği kolay ve cazip bir pazar sunmaktadır. Bununla birlikte, Afrikalı izleyicilerin ve vatandaşların eylemlerini de hafife almamak gerekir, zira halklar ve yönetimler çıkarlarını ilerletmek için kimi desteklemek istediklerine kendileri karar verirler.

RUSYA'NIN AFRIKA'DA SOSYAL MEDYAYI KULLANARAK ETKİ OLUŞTURMA STRATEJİSİ

Sosyal medyayı kullanarak etki yaratmak, Rusya'nın Afrika'daki medya stratejisinin en önemli unsurlarından biridir. Şüphe tohumları ekmek ve alternatif haber kaynaklarına güven oluşturmak için kullanılmaktadır. Önceki kampanyalardan farklı olarak Rus medya ağları, faaliyetlerini daha iyi gizlemek için Afrika ülkelerindeki yerel aktörlerle giderek daha fazla çalışmaktadır. Rus ağları tarafından sosyal medyada paylaşılan içeriklerin çoğu 'sahte haber' olmamakta, ancak çoğu durumda aşırı partizan ve kutuplaştırıcı haberler yer almaktadır.

Mali'de yapılan iki darbe ile Burkina Faso'da gerçekleştirilen darbelerde halk kutlama yapmak için sokaklara dökülmesi örnek verilebilir. Bazıları Rus bayrakları ve Putin'in fotoğraflarını taşıyordu. Rusya Mali'ye bazı askeri ekipmanlar sağlamış olsa da o dönemde Rusya'nın ülkeyle güçlü ikili,

kültürel veya tarihi bağları yoktu. Ancak Rusya yanlısı duyguların temeli 2020 yılındaki darbeden bir yıl önce sosyal medya sitelerinin Mali'nin kuzeyindeki militan İslamcı ayaklanmadan Fransa'yı sorumlu tutmaya başlamasıyla atılmıştır (Siegle, 2021). Prigozhin'in İnternet Araştırma Ajansı'nın bu içeriği kendi adına yayınlamaları için yerel aktörlere para ödediği ve böylece özgünlük görüntüsü sağladığı ifade edilmiştir (Silverman, 2020). 2020 ve 2021'deki darbelerden sonra Mali'nin bazı bölgelerinde Fransa'nın ülkedeki varlığını kınayan ve bazı durumlarda Rusya ile daha fazla işbirliği çağrısında bulunan çok sayıda protesto gösterisi düzenlenmiştir (Reuters, 2021; Africa News, 2021).

Bu husus, Afrika'daki diğer Rus destekli etki kampanyalarını da yansıtmaktadır. Örneğin Libya'da Batı'ya, BM'ye ve BM destekli Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne yönelik eleştiriler Libya sosyal medya ağlarında yaygınlaşırken Rusya istikrar sağlayıcı bir etki olarak övülmüştür. Bu mesajlar gerçeği gizlemeyi ve hem yerel hem de uluslararası kitleler için kafa karışıklığı yaratmayı amaçlıyor gibi görünüyordu.

Ana akım haber kaynakları Tobruk merkezli Libya Ulusal Ordusu'nun komutanı Halife Hafter'e bağlı güçlerin sistematik insan hakları ihlalleri iddialarına dikkat çekerken, Rusya yanlısı sosyal medya platformları insan hakları ihlallerinden tüm tarafların sorumlu olduğunu iddia etmiştir. Stanford İnternet Gözlemevi, Facebook ve Twitter ile birlikte çalışarak, yüz binlerce takipçisi olan ve kendilerini gerçek yerel sesler olarak tanıtan ancak Libya dışında bulunan düzinelere sosyal medya hesabını tespit etmiş ve söz konusu hesapları kapatmıştır (Siegle, 2021). Bu hesapların çoğu Hafter'i desteklemekte, Libya'ya barış ve güvenlik getirebilecek tek aktörün Hafter olduğunu söylemekteydi.

Diğerleri ise eski lider Muammer Kaddafi'nin oğlu Seyf Kaddafi'yi övmekte ve babasının yönetimini 'Anavatan için en iyi zaman' olarak nitelendirmekteydi. Ancak her iki hesap türü de Trablus merkezli Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne yönelik eleştirileri paylaşmaktaydı (Grossman et al., 2019). Paylaşılan içerikler Rusya'nın ülkedeki dış politika hedefleriyle de uyum göstermekteydi. Eylül 2019'da paralı askerlerin Trablus'a konuşlandırılmasından bu yana Rusya, müzakere masasında bir koltuk sağlamak için kaostan faydalanarak çatışmanın iki tarafına da oynamıştır.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Rusya için stratejik açıdan önemli görülmektedir, zira Rusya çıkarlarına hem ekonomik hem de askeri yönden uygun liderlere destek vermek, ABD'nin bölgedeki etkisini azaltmak ve küresel sahnede kendi itibarını güçlendirmek istemektedir.² Rusya'nın sosyal medya üzerinden yaymaya çalıştığı söylemlerden belki de daha ilginç olanı bunu yaparken kullandığı taktikler olmuştur. Teknoloji şirketlerinin artık çevrimiçi etki kampanyaları konusunda bilgili olmasıyla birlikte Rusya, içerik oluşturma işini Afrika'daki yerel aktörlere yaptırmaya başlamıştır. Örneğin 2020 yılında, ABD seçimleri öncesinde kutuplaştırıcı ve ırkçı içerikler yayınlayan bir Rus trol grubunun maskesi Gana'da düşürülmüştür.

Rusya'nın uyguladığı bu tutum Amerikalılar arasındaki bölünmeleri alevlendirmek ve sosyal huzursuzluğu kışkırtmak amacıyla yapıldığı iddia edilmektedir (Ward et al., 2020). Facebook, Instagram ve Twitter dahil olmak üzere 200'den fazla hesap oluşturulmuş ve potansiyel olarak dünya çapında milyonlarca insana ulaşmıştır. Twitter, bu hesapların kendilerini ABD merkezli olarak tanıttığını ancak güvenilir bir şekilde Rusya ile ilişkilendirilebileceğini ifade etmiştir.

Ganali bu trol grubu, İnternet Araştırma Ajansı ya da Progozhin ile bağlantılı tek etki operasyonu değil. Rus medyasına göre, Prigozhin ile bağlantılı siyasi danışmanlar 20'den fazla Afrika ülkesinde faaliyet göstermekte, Batı karşıtı söylemler yaymakta ve seçim kampanyaları sırasında yerel çatışmaları alevlendirerek seçimlere dahi etki etmektedirler (Svoboda, 2021). Ancak Rusya bunu reddederek Batı'yı haksız rekabet ve dezenformasyon yaymakla suçlamaktadır.

Bu noktada Siegle (2021) şöyle demektedir: "Rusya'nın dezenformasyon çabaları, Rusya yanlısı ve Batı karşıtı mesajlar için Afrikalı sunucular yaratarak ya da onlara sponsor olarak modellerini "franchising" haline getirmeye başlamıştır. Bu yaklaşım dezenformasyon kampanyasına daha fazla kültürel bağlam kazandırırken, sıradan okuyucuların gerçek olmayan hesapları tespit etmesini zorlaştırmaktadır." Bununla birlikte kampanyanın ortaya çıkarılması durumunda Rus hükümetine makul bir inkâr edilebilirlik sağlamaktadır.

Stanford İnternet Gözlemevi'ne göre, yukarıda bahsedilen etki kampanyalarından herhangi birinin gerçek bir etkisi olup olmadığı belirsizdir. Her ne kadar kendilerini Afrikalı olarak tanıtan kullanıcılar paylaşımların çoğuna katılmış ve aktif yorumlarda bulunmuş olsalar da Rusya'nın

² Center for Strategic and International Studies, "Exploiting Chaos: Russia in Libya".

Afrika'daki bilgi operasyonlarının temel bir amacını akılda tutmak önemlidir, bu da ülkenin kıtadaki varlığının gerçekte olduğundan daha büyük olduğu mesajını iletmeştir.

Sonuçta Rusya birçok açıdan Afrika'daki ekonomik ve siyasi varlığını arttırmak adına mücadele etmektedir (Stronski, 2019). Medya etki kampanyalarının başarısı, toplumların dijital dünyaya ne kadar bağlı olduğuna da bağlıdır. Bu nedenle Rusya, Afrika'da nüfuz oluşturmak için sosyal medya ve diğer kamu diplomasisi araçlarının bir kombinasyonunu giderek daha fazla kullanmaktadır. Örneğin eğitim girişimleri ve kültür kurumları Rusya'nın medya stratejisiyle birlikte çalışmakta ve birbirini tamamlamaktadır. Orta Afrika Cumhuriyeti (OAC) bu konuda iyi bir örnektir.

ORTA AFRİKA CUMHURİYETİ VE RUS MEDYA ETKİSİ

OAC; konumu, maden zenginliği ve yerel bağlamı nedeniyle Afrika'da önemli bir jeopolitik öneme sahiptir. Sadece büyük ölçüde Müslüman olan Afrika'nın kuzeyi ile Hristiyan olan güneyi arasında bir geçiş noktası sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda devam eden iç savaş onu yabancı müdahaleler için kolay bir hedef haline getirmektedir (Arbuniés, 2020). OAC, 2018 yılında Rusya ile bir güvenlik işbirliği anlaşması imzalayarak Moskova'nın OAC silahlı kuvvetlerine silah ve güvenlik eğitimi sağlamasının önünü açmıştır. Bu hamle BM Güvenlik Konseyi'nin onayıyla gerçekleşmiş olsa da OAC'nin geleneksel destekçileri olan Fransa ve ABD, isyancıların eline geçebileceği ve çatışmaları daha da körükleyebileceği endişesiyle silah tedariki konusunda isteksiz davranmıştır (Svoboda, 2021).

Bununla birlikte Rusya hükümeti, ülkenin bazı bölgelerinde kontrolü yerel savaş ağalarından geri almak için mücadele eden Devlet Başkanı Faustin-Archange Touadéra'ya açık destek vermiştir. İşbirliği anlaşmasının yapıldığı sıralarda OAC'deki sosyal medyada Fransız ve BM karşıtı mesajlar görülmeye başlanmıştır. 2019 yılında Facebook, hepsi benzer içerikler yayınlayan 13 şüpheli sayfa keşfetmiştir. Bu sayfalar Touadéra'yı överken Fransa'yı OAC'yi yeniden sömürgeleştirmeye çalışmakla eleştirmektedir. Buna karşılık Rusya'nın ülkedeki varlığını öven mesajlar artmaktaydı (Grossman, 2019).

Medyada yer alan haberler genellikle Rusya'nın dijital saldırganlık tehdidinde odaklanmaktadır. Ek olarak, büyüyen ticari medya ortamı; vatandaş gazeteciliği, sahte haberler, casus yazılımlar ve diğer zararlı yazılımlar için bir alan açmıştır. Devlete ait medya genellikle oyuncuların değişken olduğu bu karışık ortamda faaliyet göstermekte ve neyin devletten neyin ticari olduğunu ayırt etmeyi zorlaştırmaktadır.

Stanford İnternet Gözlemevi'ne göre, yukarıda bahsedilen sosyal medya hesapları OAC'de Rusya için destek oluşturmayı amaçlıyordu. Ancak Orta Afrikalıların sadece %4,3'ünün internete erişimi olduğu düşünüldüğünde, Rusya'nın etki yaratma çabalarını sahada halkla ilişkilerle güçlendirmesi gerekmektedir. Bu da görsel-işitsel içerik üretmeyi, yerel basını finanse etmeyi ve sempatik yerel etkileyicilere veya STK'lara sponsor olmayı içermektedir. Örneğin, Touriste (Turist) adlı bir Rus-Orta Afrika uzun metrajlı filmi OAC'de çekilmiş ve Mayıs 2021'de Bangui'de binlerce kişiye izletilmiştir. Filmde Touadéra'yı destekleyen Rus 'eğitmenlerin' eski başkan François Bozizé'nin müttefiki olan isyancıları yendiği savaş sahneleri gösterilmiştir. Filmin sonunda 'yaralı bir kahraman görevini tamamladığını hissederek savaştan çıkmaktadır (Roger ve Dougeli, 2021). Film Rus paralı askerleri olan Wagner güçlerini yüceltirken, onlara karşı yöneltilen taciz iddiaları konusunda sessiz kalmaktadır. Bangui'deki ön gösterimin ardından, filmin Fransızca versiyonu Mayıs ve Haziran 2021 tarihleri arasında daha geniş Orta ve Batı Afrika bölgesindeki izleyicilere ulaşacak şekilde güçlendirilmiştir.

Sosyal medya analizi, filmin 310 Facebook sayfası ve grubunda koordineli ve hızlı bir şekilde paylaşıldığını ortaya koymuştur. Coğrafi kapsam ise OAC, Kamerun, Fildişi Sahili, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Kongo-Brazzaville'i içermektedir. Film, Rusya'nın kendisini OAC'de bir müttefik olarak sunması ve kıtadaki ilerlemelerini sergilemesi için bir fırsat sağlamıştır.

Sahra altı ülkelerin çoğunda olduğu gibi OAC'de de radyo en popüler ve en yaygın erişilebilir mecradır. Ülkede özel sektöre ait düzinelerce istasyon bulunmakta ve çok sayıda uluslararası yayıncıya ev sahipliği yapmaktadır. Rusya, Wagner paralı askerler grubuyla bağlantılı bir madencilik şirketi olan ve Prigozhin'e sadık Yevgeny Khodorov'un yönettiği Lobaye Invest tarafından finanse edilen Radio Lengo Songo ile sahneye çıkmıştır (Roger ve Dougeli, 2021). Bangui'de geniş bir dinleyici kitlesine sahip olan bu istasyon, yerel haberlere yer vermekte ancak web sitesinde Rusya'nın OAC'deki varlığını destekleyen içerikler de yayınlamaktadır (Disalvatore, 2020). OAC'nin nakit sıkıntısı çeken medya sektörü, Rusya'nın ülkedeki faaliyetleri için sempatik bir yayın elde etmesini

kolaylaştırmıştır. Le Confident, Le Potentiel, Njoni Sango ve Les Collines de l'Oubangui adlı medya kuruluşlarının Rusya'dan mali destek aldığı bildirilmektedir (Dhukan, 2021).

Lobaye Invest, 2018 yılında bir 'Miss Bangui' güzellik yarışmasına da sponsor olmuştur. Touadéra'nın güvenlik danışmanı Valery Zakharov, kazananı tebrik etmek ve ödülü vermek için sahneye çıkmıştır. Yarışmaya katılımı sorulduğunda Zakharov şu cevabı vermiştir: "Rusya sadece silahlardan ibaret değil... güvenlik ancak insanların hayatlarını değiştirdiğimizde gelebilir. Olumlu bir zemin yaratmalıyız" (Huon ve Ostrovsky, 2018). Güzellik yarışması, OAC'de bazen Lobaye Invest gibi özel şirketler, bazen de Rus Büyükelçiliği tarafından desteklenen bir dizi insani, sosyal ve kültürel faaliyetten biri niteliğinde olup Rusya'nın yumuşak gücünün bir unsurudur. Diğerleri arasında ise bir gençlik futbol etkinliği, okula spor ekipmanı bağışı, medyaya ekipman bağışı, gıda dağıtımı ve isyancıların kontrolündeki bölgelerde seyyar hastaneler inşa edilmesi yer almaktadır (Dhukan, 2021).

Rusya'nın OAC'de nüfuz oluşturmak için yumuşak güç teknikleri ve araçlarının bir kombinasyonunu kullandığı açıktır. Duruma bakılacak olduğunda ise bu çabalarının karşılığını aldığı görülmektedir. Yerel basında ve sosyal medyada Rusya, ülkedeki sosyal ve kültürel faaliyetlere verdiği destekten ötürü büyük övgü almaktadır (Huon ve Ostrovsky, 2018). Bangui sokaklarında genel kanı, Rusya'nın yeni ve yardımcı bir kalkınma ortağı olduğu yönündedir.

Bununla birlikte, ülkedeki Rus yatırımlarının değerinin düşük olduğunu belirtmek önemlidir. Rusya, kıtanın nüfuzunu genişletmeye çalıştığı diğer bölgelerinde olduğu gibi, bunu sınırlı bir bütçeyle yapmak zorundadır. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başlaması sonrasında Rusya'ya karşı yaptırımların oldukça arttığı bir ortamda Rus yönetimi ekonomik anlamda daha içe dönük bir tutum göstermektedir.

Ayrıca, Rusya bir süredir sosyal medyayı kullanarak Afrika'da nüfuz oluşturmaya çalışsa da yakalanmama hususunda giderek zorlanmaktadır. Facebook ve Twitter, araştırma kuruluşlarıyla işbirliği içinde, medya etki kampanyalarını tespit etme ve durdurma konusunda ustalaşmaktadır. Bu durum Rusya'nın içeriğin daha fazla korunduğu web sitelerini daha fazla kullanmasına neden olabilir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Rusya'nın Afrika'daki yeniden yükselişinin ardından, kıtadaki medya ortamını ve algıları etkilemeye çalıştığı görülmektedir. Propaganda kampanyalarında onlarca yıllık deneyimine dayanan Rusya, kendisini bir müttefik olarak gösteren ve aynı zamanda Afrika'nın Fransa ve ABD gibi geleneksel ortaklarını itibarsızlaştıran medya anlatıları yaratmaya çalışmış ve çalışmaya devam etmektedir. Bunu da Kremlin'in Rusya'nın medya ekosisteminin büyük bir kısmı üzerinde uyguladığı yüksek düzeydeki kontrol sayesinde yapabilmektedir.

Bu girişimlerin, Rusya'nın anti-empyralist kimliğinin yankı bulduğu ve Batı'nın kıtaya yönelik algılanan olumsuz medya yayınlarının hassas bir nokta olduğu Afrika'da bir ölçüde etkili olduğu kanıtlanmıştır. RT, Sputnik ve TASS gibi Rus devletine ait medya kuruluşları kilit oyuncular konumundadır. Bu kuruluşlar Afrika'daki medya kuruluşlarıyla aktif bir şekilde ortaklık arayışında ve hatta haber merkezlerine medya eğitimi bile vermektedirler.

Kremlin'in dijital çağa iyi adapte olduğu da görülmektedir. RT ve Sputnik tarafından üretilen ancak Fransızca yayınlanan çevrimiçi içerikler Frankofon Afrika'da popüler hale gelmiş ve Rusya'nın Fransa'yı bölgede meşru bir aktör olarak şüpheye düşürme amacını desteklemektedir. Bu durum aynı zamanda Rusya'nın kıtada kendi çıkarlarını ilerletirken liberal demokrasiye direnme stratejisinin de bir parçasını oluşturmaktadır.

Sosyal medya, Afrika'daki Rus söylemlerinin bir başka itici gücü konumundadır. Birçok Afrika ülkesindeki kampanyalar iki önemli benzerlik taşımaktadır. Bunlar içeriklerin kafa karışıklığı yaratmak için oluşturulması ve genellikle Rusya'nın kıtadaki rolünü desteklerken diğer yabancı aktörlerin varlığını kınaması şeklindedir. Sosyal medya kampanyaları giderek artan bir şekilde yerel aktörleri de içererek onlara güvenilirlik ve kültürel bağlam havası vermektedir.

Ancak sosyal medya ağları ve araştırma kuruluşları gerçek olmayan davranışları tespit etmekte ustalaşmıştır. Bu durum, kıtadaki düşük bağlantı seviyelerinin yanında bir zorluk olarak ortaya çıkabilir. Afrika ülkelerinin, medya arenasını da dahil olmak üzere, ortaklarının ve destekçilerinin kim olacağı konusunda seçim yapma yetkisine sahip olduğunu unutmamak önemlidir.

RT ve Sputnik'in sunduğu tek değer başkalarının itibarını sarsmak değil; aynı zamanda Afrika devletlerine hitap eden farklı bir bakış açısı sunarak Afrika'dan ihmal edilmiş hikayeleri haberleştirmeye çalışmalarıdır. Genel olarak, yukarıda bahsedilen bilgilendirme kampanyalarının birçoğunun başarısı ve etkisi tartışmaya açıktır. Mali örneği, çevrimiçi içerikten etkilenmiş olsun ya da

olmasın, Rusya'ya verilen desteğin gerçek hayata da yansiyebileceğini göstermektedir. Ancak Rusya kıtanın bazı bölgelerinde gerçek bir güç olarak imajını geri kazanmayı başarmış olsa da Rusya destekli içeriğin popülaritesi daha çok Afrikalı aktörler tarafından sahiplenilmesine bağlı olabilir. Rusya, Afrikalı kitleleri dış politikasına ikna etmek için belirli anlatıları öne çıkarmaya devam etse de bunu sınırlı bir bütçeyle ve şu ana kadar sınırlı bir fayda sağlayarak yapmaktadır.

Sonuç olarak Rusya'nın Afrika'daki varlığını ve nüfuzunu artırabilmek, aynı zamanda Fransa, ABD ve diğer Batılı güçlerin etkilerini kırabilmek adına kıtada medya faaliyetleri yürüttüğü tespit edilmiştir. Kremlin, bunu kıtaya yönelik dış politikasında da etkin şekilde kullanmaktadır. Kendi medya kuruluşlarının yanı sıra sosyal medya ağları yoluyla da kıta ülkelerinde kendi lehine ve diğer ülkeler aleyhine önemli propagandalar yapmaktadır. Bu durum Burkina Faso, Mali gibi ülkelerde halkın Fransa'ya karşı daha çok bilenmesine ve hatta büyükelçiliklerini taşlamaya, ateşe vermeye varana dek farklı sonuçlar ortaya çıkarmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla Rusya'nın kıtaya yönelik politikasında medyanın rolünün oldukça önemli bir noktada olduğu, medya kuruluşları ile sosyal medya ağlarının Rus propagandası için kullanışlı olduğu ve Rusya'nın medya stratejisinin işe yaradığı görülmektedir.

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.*

Yazar Katkıları: *Yazar, çalışmanın tüm bölümlerine katkı sağlamıştır.*

Çıkar Beyanı: *Yazarın düşünceleri arasında çıkar çatışması yoktur.*

Ethics Statement: *The author declares that ethical rules have been followed in all preparation processes of this study. In the event of a contrary situation, the Turkish Journal of Social Sciences Research has no responsibility, and all responsibility belongs to the author of the study.*

Author Contributions: *The author contributed to all parts of the study.*

Conflict of Interest: *There is no conflict of interest between the author's opinions.*

Kaynakça

- Exploiting Chaos: Russia in Libya. (2020). *Center for Strategic and International Studies (CSIS)*, 23 Eylül 2020. <https://www.csis.org/blogs/post-soviet-post/exploiting-chaos-russia-libya> (Erişim Tarihi: 13.01.2023).
- Mali: Protesters call for French troops to leave, some call for greater Russia cooperation, *Africa News*, 26 Haziran 2021, <https://www.africanews.com/2021/06/26/mali-protesters-call-for-french-troops-to-leave-some-callfor-greater-russia-cooperation> (Erişim Tarihi: 08.01.2023).
- Malian police disperse protest against French military presence, *Reuters*, 21 Ocak 2021, <https://www.reuters.com/article/ukmali-security-france-idUSKBN29Q0SG> (Erişim Tarihi: 08.01.2023).
- Russian Federation, Government of 2020, *Financial Tracking Services*, <https://fts.unocha.org/donors/3006/summary/2020> (Erişim Tarihi: 05.01.2023).
- Arbuniés, P. (2020). Russia's sharp power in Africa: The case of madagascar, Central Africa Republic, Sudan and South Africa, *Global Affairs and Strategic Studies*, <https://www.unav.edu/web/global-affairs/detalle/-/blogs/russia-s-sharp-power-in-africa-the-case-ofmadagascar-central-africa-republic-sudan-and-south-africa.-> (Erişim Tarihi: 13.01.2023).
- Bondarenko, D. (2010). In the Red Banner's shade: The image of Post-Soviet Russia in Africa, *Africa Review* 2, Sayı 1, s. 1-14.

- Coakley A., Vetch, F. (16 Aralık 2022). Russia is using African influencers to spread its lies on Twitter, *Coda Story*, <https://www.codastory.com/disinformation/wagner-africa-disinformation-ukraine/>
- Dhukan, N. (2021). Central African Republic: Ground zero for Russian influence in Central Africa, *Atlantic Council*, https://issuu.com/atlanticcouncil/docs/central_african_republic-ground_zero_for_russian_i (Erişim Tarihi: 14.01.2023).
- Disalvatore, J. (2020). Central African Republic media platforms push Prigozhin's Pro-Putin Agenda, *Kharon*, 6 Ekim 2020, <https://brief.kharon.com/updates/central-african-republic-media-platforms-push-prigozhin-s-pro-putin-agenda> (Erişim Tarihi: 14.01.2023).
- Dougherty, J. (2014). Everyone lies: The Ukraine conflict and Russia's media transformation, *Shorenstein Center on Media*, Cambridge, s. 4, <https://shorensteincenter.org/wp-content/uploads/2014/07/d88-dougherty.pdf> (Erişim Tarihi: 03.01.2023).
- Dougherty, J. (2015). How the media became one of Putin's most powerful weapons, *The Atlantic*, 21 Nisan 2015, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/04/how-the-media-became-putins-most-powerful-weapon/391062/> (Erişim Tarihi: 04.01.2023).
- Gershkovich, E. (2019). At Russia's inaugural Africa Summit, Moscow sells sovereignty, *Coda*, 25 Ekim 2019, <https://www.codastory.com/disinformation/russia-africa-summit-sochi/> (Erişim Tarihi: 05.01.2023).
- Grossman, S., Bush, D., ve Di Resta, R. (2019). Evidence of Russia-linked influence operations in Africa, *Stanford Internet Observatory*, s.5, https://fsi-live.s3.us-west-1.amazonaws.com/s3fspublic/29oct2019_sio_russia_linked_influence_operations_in_africa.final.pdf (Erişim Tarihi: 10.01.2023).
- Huon P., ve Ostrovsky, S. Russia, the New Power in Central Africa, *Coda*, 19 Aralık 2018.
- Lehtisaari, K. (2015). Market and political factors and the Russian media, Working Paper, *Reuters Institute for the Study of Journalism*, Oxford, s.2, <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/our-research/market-and-political-factors-and-russian-media> (Erişim Tarihi: 02.01.2023).
- Limonieri K., Laruelle, M. (2021). Russia's African toolkit: Digital influence and entrepreneurs of influence, *Orbis* 65, Sayı 3, s. 403-419.
- Meyer H., Reznik, I. (2020). Putin foe navalny urges Europe to target billionaires Abramovich, Usmanov, *Bloomberg*, 27 Kasım 2020, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-11-27/navalny-urges-europe-to-target-billionaires-abramovich-usmanov> (Erişim Tarihi: 02.01.2023).
- Morales, D. M. et al. (2021). How China, Turkey and Russia influence the media in Africa, *Konrad Adenauer Stiftung*, Johannesburg, s.115, <https://www.kas.de/documents/285576/0/How+China%2C+Turkey+and+Russia+influence+media+in+Africa.pdf/6594fc3ef240-6aea342d92c8f90dbf43?version=1.2&t=1611811364948> (Erişim Tarihi: 05.01.2023).
- Roger, B. ve Dougeli, G. (29 Temmuz 2021). Russia – Africa: Behind the scenes of Moscow's soft power, *The Africa Report*, <https://www.theafricareport.com/112950/russia-africa-behind-the-scenes-of-moscows-soft-power> (Erişim Tarihi: 13.01.2023).
- Siegle, J. (2021). Russia's strategic goals in Africa, *African Center for Strategic Studies*, 6 Mayıs 2021, <https://africacenter.org/experts/joseph-siegle/russia-strategic-goals-africa> (Erişim Tarihi: 08.01.2023).
- Silverman, J. (2020). France is flooding Africa with fake news, *The New Republic*, 28 Aralık 2020, <https://newrepublic.com/article/160756/france-operation-barkhane-mali-africa-fake-news-propaganda> (Erişim Tarihi: 08.01.2023).
- Smith, N. R., (2020). *A New cold war?: Assessing the current US-Russia relationship*, Cham: Springer International Publishing.
- Stronski, P. (2019). Late to the party: Russia's return to Africa, *Carnegie Endowment for International Peace*, 16 Ekim 2019, <https://carnegieendowment.org/2019/10/16/late-to-party-russia-s-return-to-africa-pub-80056> (Erişim Tarihi: 12.01.2023).
- Svoboda, Matlach, PC., Baddorf, Z. (2021). Russia's activities in Africa's information environment: Case Studies: Mali and Central African Republic, *NATO Strategic Communications*

-
- Centre of Excellence, Riga*, https://stratcomcoe.org/uploads/pfiles/russias_activities_in_africa_nato_stratcom_coe_05-03-2021-1.pdf (Erişim Tarihi: 05.01.2023).
- The State Duma, (20 Mart 2023). The plenary session Russia-Africa in a multipolar world was held in Moscow, www.duma.gov.ru/en/news/56646/ (Erişim Tarihi: 07.01.2023).
- Troianovski, A. (29 Ekim 2019). A New Message': Russia trains its propaganda machine on Africa, *The New York Times*.
- Ward, C. et al. (11 Nisan 2020). Russian election meddling is back – via Ghana and Nigeria –and in your feeds, *CNN*, <https://edition.cnn.com/2020/03/12/world/russia-ghana-troll-farms-2020-ward/index.html> (Erişim Tarihi: 12.01.2023).
- Woodman, S. (2018). Senators urge adding Usmanov to official oligarch list, Citing paradise papers revelations, *International Consortium of Investigative Journalists*, 19 Ocak 2018, <https://www.icij.org/investigations/paradise-papers/senators-urge-adding-usmanovofficial-oligarch-list-citing-paradise-papers-revelations> (Erişim Tarihi: 02.01.2023).
- Zakem, V. et al. (2018). Mapping Russian media network: Media's role in Russian foreign policy and decision-making, *CNA Analysis and Solutions*, https://www.cna.org/cna_files/pdf/DRM-2017-U-015367-3Rev.pdf (Erişim Tarihi: 04.01.2023).